

KAIMO GYVENTOJŲ SOCIOKULTŪRINIO PORTRETO BRUOŽAI

Irena Luobikienė, Eglė Butkevičienė

Kauno technologijos universitetas

Anotacija

Istoriškai Lietuva yra žemės ūkio kraštas, todėl retrospektyvus agrariškumas giliai išsišaknijęs lietuvių sąmonėje. Tačiau urbanizacijos procesai pamažu keitė ne tik miesto – kaimo gyventojų skaičiaus proporcijas, bet ir gyvenamosios, gyvenimo kokybės kaime specifiką. Šiame straipsnyje pateikiami kaimo žmonių, kaip tam tikros socialinės grupės, sociokultūrinio portreto bruožai. Remiantis interviu duomenimis, analizuojama, kaip save suvokia šiandieninis kaimo gyventojas, kaip vertina savo aplinką ir gyvenimą kaime.

Pagrindiniai žodžiai: kaimo gyventojas, sociokultūrinis portretas, individualus ir kolektyvinis tapatumas.

Įvadas

Mokslinė problema, naujumas ir aktualumas.

Per 20 Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metų, situacija kaime palaipsniui keitėsi. Viena vertus, suris sovietinei kolūkių sistemai, nemažai žmonių nebematė savo perspektyvos kaime ir išvyko į miestus bei užsienio šalis. Todėl kaime pasikeitė gyventojų skaičius ir struktūra. Jei 1970 metais miesto ir kaimo gyventojų skaičius buvo panašus, tai 2010-ųjų metų statistikos duomenimis, tik mažiau nei trečdalis Lietuvos gyventojų tebegyvena kaime (Lietuvos statistikos departamentas, 2010). Statistiniai duomenys rodo ir akivaizdžią kaimo gyventojų senėjimo tendenciją, todėl kaimiškuose regionuose ženkliai mažėja mokyklų, kitų švietimo ir kultūros objektų. Žiniasklaida nestokoja savo dėmesio Lietuvos kaimui ir jame vykstantiems negatyviems procesams (girtavimui, smurto proveržiams ir kt.). Kita vertus, pastebimas ir kaimiškųjų bendruomenių judėjimas, telkiamasis atgavinti „mirštantį“ kaimą. Kaime imti plėtojami nauji verslai, į kaimą grįžta nuo miesto pavargę ar trokštantys mėgautis ramia senatve miestiečiai. Tokių dichotominių procesų kontekste formuojasi tyrimo problema nusakantys klausimai – kas yra tie, kurie pasirinko gyvenimą kaime, kokie kaime gyvenančių žmonių sociokultūrinio portreto bruožai? Tai pagrindžia tyrimo aktualumą – išsiaiškinti, ar pokyčiai nūdienos Lietuvos kaime gali būti siejami su socialiniu ir kultūriniu nuosmukiu.

Tyrimo objektas: kaimo gyventojų tapatumas ir gyvenimas.

Tyrimo tikslas: išsiaiškinti kaimo žmonių, kaip

tam tikros socialinės grupės atstovų, tapatumo ir gyvenamosios bruožus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti kaimo gyventojų tapatumo formavimąsi ir raišką teoriniu aspektu.

2. Ištirti, kaip save, savo aplinką ir gyvenimą interpretuoja kaimo gyventojas.

Pagrindinis tyrimo metodas - interviu.

Ši straipsnį sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmoje straipsnio dalyje atskleidžiami kaimo gyventojų tapatumo formavimosi bruožai, analizuojama, kas būdinga europietiškosios valstietijos tapatumui. Antroje straipsnio dalyje trumpai pristatoma tyrimo metodologija, pagrindžiant tyrimo kokybinės prieigos pasirinkimą. Trečioje straipsnio dalyje aptariami empirinio tyrimo rezultatai. Empirinis tyrimas išryškino Lietuvos kaimo gyventojų sociokultūrinio portreto bruožų įvairovę.

Kaimo gyventojų tapatumo formavimasis ir raiška

Nepaisant stiprėjančios visuomenės individualizacijos, kolektyvinio tapatumo paieškos išlieka aktualios. Pasak M.Castells (2005), „tokiame negalimų kontroliuoti, klaidžių pokyčių pasaulyje žmonės ima grupuotis pamatinių tapatumo kategorijų – religinių, etninių, teritorinių, nacionalinių – pagrindu“. Teritorinė tapatybė ir lokali vietovė yra viena pamatinių bendruomenės telkimosi stimulų. Miestas daugelio autorių yra siejamas su individualistine kultūra. Kaip teigia L. Donskis (1996), miestas yra „civilizacijos simbolinė konstrukcija“ (p.76), o kaimas lieka kultūros, papročių ir tradicijų sergėtoju. Kaimas visada buvo siejamas su bendruomeniškumu (*Gemeinschaft*), stipriais ir glaudžiais kaimynystės ryšiais. Priešingai nei *Gesselschaft* tipo santykiuose, kur tarpusavio santykiai vienapusiški, paremti išskaičiavimu ir naudos principu, vyrauja individualizmas, beasmeniškumas ir kontraktualizmas (sandėriai), *Gemeinschaft* tipo santykiams būdinga moralinė vienovė, intymumas, giminytė, bendras grupės tapatumas, artimas bendravimas. Bendruomenės žmonės gyvena ir dirba kartu, taip sukurdami bendrą grupės tapatumą. Bendruomeninei svarbios nerašytos pareigos, atsakomybė, bendra-

vimas, juos vienija bendras tikslas ir požiūriai, atsida-
vimas ir asmeninių interesų aukojimas bendruomenės
labui (Tonnie, 1957; Nisbet, 2000). Tradicinei kaimo
bendruomenei priskiriamas *mechaninio solidarumo* ti-
pas – tai tam tikras vidinis ryšys, glaudumas, vedantis
į kolektyvinę dvasią ir tuo pačiu reiškiantis savęs kaip
atskiro individo suvokimo trūkumą (Nisbet, 2000).
Mechaniniam solidarumo tipui būdingas moralinis
ir socialinis homogeniškumas, tradicija, kolektyvinė
sąmonė, bendruomeninė nuosavybės forma, bendruo-
menės valia, giminystės, lokalizmo ir šventybės saitai
(Nisbet, 2000). Toks idealizuotas kaimo bendruome-
nės ir valstietiškos gyvenamosios supratimas, kaimo gy-
ventojų kolektyvinio tapatumo akcentavimas, kuris
atsispindi Ferdinand Tonnie *Gemeinschaft* ar Emily
Durkheim *mechaninio solidarumo* koncepcijose (Ton-
nie, 1957; Nisbet, 2000; Bauman, 2001), keičiasi,
vis labiau moderniajame pasaulyje išgalint individua-
lizmui (Wellman, 1999).

Retrospektyvus agrariškumas giliai iššaknijęs ne
vienos Europos valstybės mentalitete (Urry, 2000, p.
150). Tai pasakytina ne tik apie Lietuvą, bet ir apie
Angliją, apie kurią Raymond Williams (cituota iš
Webster, 1999, p.70) rašo: „tikras anglas niekada ne-
buvo pavergtas miesto, tik kaimo, ir Anglijos kaimas
vidutinio anglo sąmonėje virto į neapbrėpiamą arka-
dinę kaimiškąją idilę“. Tačiau kiek pagrįstas toks,
kaip sako Werner Rosener (2000, p.32), „valstietiškos
gyvenamosios idealizavimas ir valstietijos įtakos iškėli-
mas prieš dekadentines modernaus pasaulio sroves“?
Tokia idilė nepagrįsta – gyvenimas prieš-industrinės
visuomenės kaime buvo toks pat sunkus ir brutalus,
kaip ir gyvenimas mieste vėlesniais laikais. Tačiau
būtent tuo metu pradeda formotis valstietijos bruo-
žai. Kaip teigia Werner Rosener (2000, p.32), pagrin-
diniai „europietiškos valstietijos bruožai susiformavo
ankstyvaisiais viduramžiais“. Remdamasis E.R. Wolf,
Werner Rosener (2000) teigia, kad istorinė valstietiš-
kos visuomenės reikšmė yra tai, kad ji buvo pagrindu
formotis moderniai pramoninei visuomenei. Ir nors
amžių eigoje valstietijos, kaip tam tikros socialinės
grupės, bruožai transformavosi, tačiau ji išlieka svar-
bia šiandieninės visuomenės dalimi.

Kaip teigia Anelė Vosyliūtė (2002), kaimo žmo-
nes galima apibūdinti lyginant su miestiečiais. Kai-
mo žmonių tapatumo formavimuisi svarbi ši centro-
periferijos dichotominė plotmė. Šis santykis visada
keldavo įtampą. Įtampos stiprumas priklauso ir nuo
centro-periferijos skirtumų. Esant silpnam centrui ši
dichotomija nėra ryški, įtampos nesiformuoja. Tačiau
dideli miesto ir kaimiškųjų regionų skirtumai sąlygo-
ja įtampos atsiradimą. Kaimiškuose regionuose infra-
struktūra išplėta kur kas prasčiau nei miestuose.
Tokiu atveju kaimo gyventojai, norėdami naudotis
paslaugomis ar technologijomis, neturi galimybių
tai padaryti, todėl galima kalbėti apie riziką Lietuvos

kaimui tapti socialiai atskirtu regionu, kuriame gy-
ventojams yra kur kas mažiau galimybių kokybiškai
gyvensenai. Todėl šiandieninėje visuomenėje kaimas
dažnai interpretuojamas kaip esantis socialinėje atskir-
tyje, kaimui intensyviai klįjuojamos „socialiai atskir-
tųjų“ etiketės, kol patys žmonės tuo patiki. Socialinės
atskirties koncepcija suformuluota palyginti neseniai
ir suprantama kaip žmogaus „nesavanoriškas atriboji-
mas nuo pagrindinių tolydžios žmogaus socialinės rai-
dos galimybių, nesuteikiant jam didesnių pasirinkimo
alternatyvų, esant silpniems socialiniams ryšiams su
šeima, draugais ir visuomene“ (Rimkutė, Voloschuk,
2003, p.32). Šios koncepcijos atsiradimas siejamas
su Europos Sąjungos Komisijos socialinės politikos
specialistų darbais. Vėliau šią koncepciją adaptavo
Jungtinių Tautų Tarptautinės darbo tarnyba (Castells,
2000, p.71). Castells socialinę atskirtį apibrėžia kaip
„procesą, kurio metu tam tikri individai ar jų grupės
yra sistemškai atskiriami nuo prieigos prie resursų,
kurie užtikrintų gyvenimą pagal institucijų ir vertybių
nustatytus standartus“ (Castells, 2000, p.71). Tokia
socialinės atskirties reiškinio konceptualizacija rodo,
kad kaimui reikia ieškoti alternatyvių resursų. Taigi,
kaimo gyventojai, kaip socialinė grupė, neturėtų būti
visiškai tiesiogiai siejami su socialinės atskirties reišk-
iniu.

Socialinė įterptis realizuojama įvairiais būdais.
Vienas svarbiausių kelių – bendruomeniškumo stiprė-
jimas. Sovietiniu laikotarpiu kaime egzistavusi kolek-
tyvizmo forma – kolūkiai – iškreipė bendruomenišku-
mo sampratą. Galbūt todėl kaimiškųjų bendruomenių
organizacijų telkimosi pradžia galima įvardinti tik
2000-tuosius metus. Kaip rodo 2004 m. atliktas kai-
mo bendruomenių tyrimas, aptardami kaimiškųjų ben-
druomenių sąjūdžio tikslą, didžioji dalis bendruome-
nių organizacijų vadovų teigia, kad siekiama „kurti
savitą Lietuvos kaimą, kuris skirsis tiek nuo tarpuka-
rio Lietuvos, tiek nuo sovietinio laikotarpio, tiek nuo
kitų Europos Sąjungos šalių“ (Gegužienė ir Žiliukai-
tė, 2004, p. 6). Todėl organizacijų steigimui daugiau
įtakos turėjo ne išoriniai, o vidiniai veiksniai – „siekis
patiems spręsti bendruomenei išskylančias problemas,
atstovauti jos interesus santykiuose su vietine ir na-
cionaline valdžia“ (Gegužienė ir Žiliukaitė, 2004, p.
7). Svarbus veiksnys, paskatinęs žmones telktis į ben-
druomenes, yra ir kolektyvinio tapatumo paieškos.

Lietuvos kaimo gyventojų statistinį socio-demog-
rafinį portretą suformuluoti pakankamai lengva. Pa-
gal Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių
vienetų ir jų ribų įstatymo (1994 m. liepos 19 d. Nr.I-
558) I skyriaus 3 straipsnį, „kaimo gyventojai – tai
gyventojai, kurie gyvena gyvenamosiose vietovėse,
neturinčiose miesto požymių (miesteliuose, kaimuo-
se ir viensėdžiuose)“. Miestuose 2010 m. gyveno 67
proc. visų Lietuvos gyventojų, taigi likusieji 33 proc.
yra kaimo vietovių gyventojai (Lietuvos statistikos

departamentas, 2010). 2010 m. Lietuvos kaimo vietovėse gyveno 1099.5 tūkst. žmonių. Kaip teigiama Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto leidinyje „Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra“ (2005), kaimas tampa traukos centru vidutinio amžiaus žmonėms – į kaimą daugiausia atvyksta 30-49 metų gyventojai. Iš kaimo daugiausia išvyksta jaunimas - 25-29 m. asmenys (Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra, 2005). Tokia migracijos situacija ir aplamai visoje Lietuvoje mažėjantis gimstamumas bei ilgėjanti gyvenimo trukmė, sąlygoja kaimo gyventojų senėjimą. Pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis (2010), vyrų ir moterų santykis Lietuvos kaimo vietovėse skiriasi nežymiai – 2009 m. (metų vidurkis) moterys sudarė 51 proc., vyrai - 49 proc. (mieste šis santykis atitinkamai 54.5 proc. ir 45.5 proc.). Taigi, moterų dalis kaime yra nežymiai mažesnė nei mieste. Tačiau statistinės tendencijos neatskleidžia, kaip žmogus save interpretuoja, kaip suvokia savo gyvenseną, jos kokybę. Šios dimensijos yra labai svarbios bei svariai papildančios statistinį socio-demografinį portretą ir atskleidžiančios „tikrąjį“ kaimo gyventojų tapatumą.

Tyrimo metodologija

Siekiant išsiaiškinti, kaip Lietuvos kaimo gyvenenos ir tapatumo ypatumai atsispindi kaimo gyventojų požiūriuose, pasirinkta kokybinio tyrimo metodologinė prieiga. Kokybinių tyrinėtojų nuomone, kokybiniu tyrimu siekiama ne tikrinti teiginių apie egzistuojančią socialinę tikrovę teisingumą, o aprašant pasirinktą tyrimo objektą, gauti apie jį naujų duomenų bei jų pagrindu kurti hipotetinį, tolesnei patikrai skirtą objekto modelį (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Tyrimo metodologijos pasirinkimą lemia tyrimo objektas – kaimo gyventojų suvokta ir požiūriuose atspindėta kaimo gyvenimo realybė. Tai nuolat besikeičianti, į laiko iššūkius reaguojanti socialinė tikrovė, subjektyviai atspindima socialinio veiksmo dalyvių – kaimo gyventojų. Nors tyrėjas siekia visuminio tyrimo objekto suvokimo, pirmiausia jį domina būtent individų, turinčių nuolatinį kontaktą su gyvenama aplinka, suvokiniai. Tai, ką asmuo žino kasdieninėse situacijose, yra integralus jo socialinio kompetetingo bruožas. Kaip sako Garfinkel (2005), „tai, ką jis žino, ir kaip jis žino, jis įvardija kaip savo paties personifikaciją“ (245 p.). „Socialinių gyvenimo faktų – sveiko proto – žinojimas visuomenės nariams yra institucionalizuotas realaus pasaulio žinojimas“ (Garfinkel, 2005, 52 p.), todėl asmenų vadovavimasis pagrindo lūkesčiais (arba tuo, ką Garfinkel įvardina, kaip „dalykus, kuriuos Būtinai Žino Kiekvienas Panašus Asmuo“) sukuria numatytus tam tikros socialinės grupės bruožus. Tai sukuria bendruomeniškai-žinomą aplinkos struktūrą. Pasirinktas duomenų rinkimo metodas – nestruktūruotas interviu. Pasak Punch (1998), toks interviu tipas padeda suprasti žmonių elgesį be išankstinių nuostatų

ir kategorizavimo.

Kitas svarbus tyrimo metodologijos aspektas – tyrimo imties sudarymas. Rupšienė, remdamasi Pattonu, dažniausiai kokybiniame tyrime taikomą tikslinę imties vienetų atranką grindžia tokio tyrimo išvadų generalizavimo savitumu, jų netaikant visai generalinei aibei (Rupšienė, 2007). Formuojant kaimo gyventojų imtį, taikyta mišri kombinuota atranka, integruojant kelis imties sudarymo būdus. Siekiant, kad į imtį patektų nuolatiniai kaimo gyventojai, taikyta kriterinė atranka. Į imtį įtraukti žmonės, pasižymintys demografinių bei socialinių bruožų įvairove. Tokiu būdu į imtį pateko įvairaus amžiaus, išsilavinimo, šeiminės padėties, materialinio ir socialinio statuso informantai, vyrai ir moterys, gyvenantys skirtinguose Lietuvos regionų kaimuose. Imtis buvo sudaryta patogiu būdu, skirtinguose regionuose pasirenkant pažįstamus arba kitų žmonių rekomenduotus informantus. Tuo būdu tyrimui parinkta 12 informantų, iš jų 5 vyrai. Informantų amžius nuo 19 iki 82 metų, 3 iš jų pensininkai (vienas dirbantis), 6 dirba, 1 studijuoja kolegijoje. Pagal išsilavinimą – 5 turi aukštąjį išsilavinimą, 1 – aukštesnįjį, 4 baigę profesines mokyklas, 1 išsilavinimas vidurinis, 1 studijuoja kolegijoje. Profesijų ratas platus – mokytoja, mechanikas, kultūros darbuotoja, siuvėja, medicinos sesuo, miškininkas, geležinkelio stoties budėtoja ir kt. Pagal šeimines padėtis – 7 iš jų gyvena santuokoje, 1 – neregistruotoje santuokoje, 3 nesusituokę, 1 našlė. 9 turi vaikų. Informantai turi nuosavą būstą, arba gyvena kartu su tėvais, kitais artimaisiais. Aptariant tyrimo rezultatus, informantai buvo koduojami, nurodant lytį ir metus.

Kaimo žmonių tapatumo ir gyvenenos bruožai: subjektyvi perspektyva

Prieš gilinantis į kaimo gyventojų požiūrius, gyvenimo patirtis ir savivoką, svarbus jų statusas. Arba, informantų žodžiais tariant, suvokimas, „iš ko jie gyvena“. Žinant, kuo užsiima informantai, lengviau suvokti, ką jiems reiškia gyvenimas kaime. Pokalbių analizė rodo, kad informantai užsiima labai skirtinga veikla. Keli jų ūkininkauja; tai iliustruoja 47 m. vyro pasisakymas: „Aš vykdu miškininkystės ir žemės ūkio darbus“. Tačiau daugumos informantų pagrindinė veikla nesusijusi su žemės ūkiu. Jie augina vaisius ir daržoves savo reikmėms. „Sėjame ir sodiname savo poreikiams“, - teigia 26 m. moteris. Dažnas laiko pauščius: „Gyvendamas kaime aš taip pat auginu daug vištų, kurių kiaušinius vežu pardavinėti į miestą“ - atviravo 65 m. vyras. Kai kurie laikė gyvulius, bet dabar jų atsisakė: „Karvių atsisakiau, daugiau veikla neužsiimsiu“ (moteris, 47 m.). Tačiau turi gėlių darželius – savo malonumui: „Noriu vasarą atnaujinti savo gėlių darželį“, - sakė 19 m. moteris. Apibendrinant informantų atsakymus, galima teigti, kad jų pasirinkimo gyventi kaime aplinkybės labai įvairios. Vieni

ten gyvena, nes dirba: „Gyvenimas kaime man reiškia didelių privalumų, erdvės ir laisvės visumą. Taip, tai susiję su mano darbu ir visa veikla“ (moteris, 47 m.). Kiti kaime gyvena todėl, kad ten patogiu gyventi: „Gyvenimas kaime yra geras, šiluma sava. Turime savo būstą. Gyvenam nuolat ir darbu kaime nesusiję“ (moteris, 28 m.). „Mes kaime gyvenam nuo 2001 – 2002 metų, persikraustėm, nes norėjom ramiai gyvent ir be to triukšmo ir tų „chandžiulnikų“ gatvėjų. Pardavėm butą ir nusipirkom namą va tam kaime. Anūikai ir vaikai gyvena miestuos. Retai mus aplanko, dažniausiai per šventes“ (vyras, 82 m.). Tretiems, jauniems žmonėms, patogiu, kol jie studijuoja, ar kol priima svarbius sprendimus: „Gyvenimas kaime man reiškia - ramų gyvenimą ir gryną orą. Nemėgstu šurmulio ir mašinų teršiamos aplinkos. Čia jaučiuosi laisvai.. (...) Čia gyvenu todėl, kad man patinka, ir kad čia yra mano šeima. Kartais išvažiuoju į miestą, bet dažniau būnu kaime“ (moteris, 19 m.). „Gyvename kaime, nes tai tėvų namai, o pajamų gyventi kitur neturime. Gyvenam nuo studijų baigimo, jau dvejus metus“ (moteris, 26 m.). Tačiau ne visų lūkesčiai išsipildė, tai iliustruoja 47 m. moters atsakymas: „Gyvenimas kaime man reiškia košmarą, gyvenimas kaime susijęs su mano darbu“.

Dažnas informantas suvokia save kaip kaimo bendruomenės narį: „Kas nutinka kaime svarbaus, blogo ar gero, viskas rūpi. Daugiau nei pusė gyvenimo pragyventa kaime, tai tikrai viskas svarbu ir įdomu, kas siejasi ir nutinka gyvenant kaime“ (moteris, 74 m.). Panašiai savo nuostatas dėsto ir 65 m. vyras, tačiau jis šiek tiek skeptiškesnis: „Taip, aš save skaitau šio kaimo gyventoju, juk aš čia gyvenu visą gyvenimą. Man rūpi viskas, aš viską žinau - kas miršta ar gimsta, mano kaimelis yra nedidelis, užtat aš viską žinau. Tačiau aš nesu iš tų žmonių, kurie lenda ne į savo lizdą. Su žmonėmis mes bendraujame kaip kaimynai, o ne kaip giminės, su kažkuriais sutariu geriau, su kažkuriais blogiau.“

Nemažai informantų gyvenimą kaime suvokia kaip giminės tradiciją: „Kaime gyvena mano brolis, jis yra ūkininkas. Gyventi kaime galima pavadinti kaip ir tradiciją, kiekvienas sekame savo tėvų pėdsakais ir apsigyvename vienas kito netoliese, kad ištikus nelaimėi galėtumėm ištiesti pagalbos ranką“ (moteris, 46 m.). „Taip, dauguma giminių ir draugų gyvena kaime. Jie ten gyvena ir dirba. Taip, gyvenimas kaime yra giminės tradicija. Kaime gyveno mano tėvai, seneliai, proseneliai, proproseneliai ir t.t.“,- savo tęstinumą gyventi kaime aiškina 49 m. vyras.

Dalis respondentų kaime gyvena, nes taip susiklostė aplinkybės: „Tai tikrai nėra tradicija, ir mes to nesureikšminam, nes persikėlėm čia, kad ramiai mirtumėm, o ir ryšio su giminėm mažai likę, kaip jau sakiau – vaikai ir anūikai gyvena mieste. Jie prisimena, kai reikia pinigų mokslams ar buto nuomai“ (vyras,

82 m.). Panašiai savo pasirinkimą gyventi kaime aiškina 28 m. moteris: „Gyvena trečdalis pažįstamų ir giminių kaime. Artimieji dirba žemės ūkyje. Gyvenimas kaime mums yra ne giminės tradicija, tiesiog taip gavosi.“ O ar liktų informantai čia gyventi, jeigu rastųsi kitas pasirinkimas? „Nebent tik trumpam (išvykčiau – aut.), bet visam laikui nenorėčiau,“ – pareiškė 47 m. moteris. O 74 metų moters žodžiais tariant, ji pavargsta nuo miesto, nes „...mieste vargina triukšmas, brangus pragyvenimo lygis ir pan.“ Net jaunimas, kuris savo ateitį sieja su mistu, vis dėlto neatsisakytų kaimo: „Bet vis tiek neatsisakyčiau pasisvečiavimo ar atostogų kaime, nes tai yra mano gyvenimo dalis. Ir žinau, kad viso to man tikrai trūks išvykus kažkur toli“ (19 m. mergina).

Informantai buvo paklausti apie jų poreikių tenkinimą, gyvenant kaime. Dauguma iš jų pripažįsta, kad savo poreikius kaime patenkina visiškai ar iš dalies. Optimizmu trykšta tik kaimo senjorai. 82 m. vyras teigia, jog gyvenimas kaime „...mūsų poreikius tenkina pilnai, neturiu ką pasakyt šiuo klausimu. Ai, ir svarbu, yra baras, tai ir ligos nebaisios (Juokiasi)“. „Kaime yra visi patogumai, kaip ir mieste. Maisto galima nusipirkt, yra medicinos punktas, mokykla jaunimui. Nieko netrūksta“, - teigia 74 m. moteris. Nuosaukiau (bet iš principo teigiamai) poreikių tenkinimą, gyvenant kaime vertina vidurinės kartos atstovai: „Taip, mano šeima gali tenkinti savo poreikius gyvendami kaime, čia yra visko - kavinių, darželis, mokykla ir t.t.“,- požiūrį atskleidė 45 m. moteris. Todėl galima manyti, kad savo poreikių tenkinimą informantai sieja su kaimo infrastruktūros išvystymu. „Medicinos punktas, biblioteka, ir parduotuvė yra. Mokykla artimajam mieste“, - nuomonę reiškia 28 m. moteris. Jaunimas kategoriškesnis, nes per darbą ar studijas turi sąlyčių su miesto kultūra. Pasak 26 m. moters, „kaime savo poreikių tenkinti visiškai negalime, visko, ko reikia, reikia ieškoti artimiausiame miestelyje“. Dar aiškiau pesimistinių poreikių tenkinimo galimybių vertinimą atskleidžia 19 m. moteris: „Mano kaime buvo mokykla, ir aš ją lankiau, tačiau dabar vietoj jos yra įrengta biblioteka. Kadangi mano kaimas mažas, aš prie jo priskiriu ir gretimą kaimukus. Juose yra parduotuvių ir medicinos punktas. Nuo mano namų iki jų maždaug kilometras. Tačiau labai gaila, kad jaunų žmonių mano kaime likę labai nedaug, taigi jaunatviškos veiklos taip pat beveik nėra“.

Taigi, kur informantai išvelgia savo poreikių tenkinimo alternatyvas? Suprantama, mieste, ypač jei gyveni nelabai toli jo. „Taip, netoliese, vos už keleto kilometrų mes turime viską - ir med.punktą, ir biblioteką, ir netgi prekybos centrus“, - išgyvenimo patirtimi dalijosi 65 m. vyras, gyvenantis pakaunėje.

Kaip minėta, dalis informantų yra vidutinio amžiaus ir vyresni. Todėl daugelis iš jų gerai mena sovietmečio kaimo ypatumus, ir gali palyginti gyvenimą kai-

me dabar ir tuomet, kai dar buvo kolūkiai ar tarybiniai ūkiai. Į šį klausimą atsakė tik vyresni respondentai, turintys bent minimalią gyvenimo sovietmečiu patirtį. Informantų išvalgos susijusios su pagrindinėmis krizės paaštrintomis blogybėmis – nedarbu, kaimo senėjimu, tradicinio kaimo nykimu. Todėl jų pasisakymai byloja, jog sovietmečiu gyventi kaime santykinai geriau. „Manau buvo geriau gyventi sovietmečiu, - buvo galima gauti butus ir nebuvo tokių siaubingų mokesčių“, - samprotauja 46 m. moteris. Gal tai susiję su neišsipildžiusiais lūkesčiais? Pasak moters, du jos vaikai su šeimomis jau gyvena užsienyje, ir ji taip pat išvyktų, jeigu ne „senyvo amžiaus mama“. Kiti informantai neidealizuoja sovietmečio, išvelgdami tam tikrus abiejų lyginamų laikotarpių privalumus ir trūkumus. 28 m. moters samprotavimas: „Atsimenu, kai buvau maža, laukdavau prie parduotuvės su mama dešros. Bet lyginant su dabartiniu laikmečiu, tai sovietmečiu buvo gyventi geriau. Gyvenimas geresnis, nes visi darbus turėdavo. Aišku, galimybės buvo mažiau prieinamos“. 74 m. moteris situaciją aiškina taip: „Kol buvo kolūkiai, visi turėjo darbus, o dabar kaime yra didžiulė bedarbystės problema. Šiuo metu susisiekimas kaime su miestu yra labai geras, nei buvo anais laikais. Maisto atveža į kiemą, nereikia vaikščioti į parduotuves, ko seniau nebūdavo. Tai didelis privalumas pensininkams.“ Informantai taip pat lygina sovietmečio ir dabartinį kaimą bendruomeniškumo aspektu, nes, pasak 65 m. vyro, „...kaimas apmirė, neliko darbininkų laukuose, traktoriai nebeburžia. Man to trūksta, aš augau, gyvenau su šiais dalykais. Kaimas visas judėdavo krutėdavo, buvo jaučiama, kad kaimas gyvas“. Jam pritaria 47 m. moteris, teigdama, kad „...anksčiau buvo daugiau tvarkos, bendravimo tarp žmonių ir judėjimo, o šiais laikais žmonės susvetimėję, nebendruomeniški“. Kaip visuomet, yra ir skeptikų, teigiančių, kad „...tas pats velnias: nei dabar, nei anksčiau gerai nebuvo“ (moteris, 45 m.). 82 m. vyras, sovietmečiu gyvenęs mieste, ir į kaimą grįžęs prieš 8 metus, remiasi savo vaikystės prisiminimais: „...kiek pamenu iš savo vaikystės, tai pasikeitė tik tiek, kad „pajokai“ seniau slėpdavos, o dabar visur pamatysi vasarą prie kokio krūmo miegantį“. Gal tokios išvalgos formuoja „prasigėrusio“ kaimo įvaizdį?..

Informantų gyvenimo kaime patirtys ir kritinė refleksija atsiskleidžia per jų suvoktus tokios gyvenamosios privalumus ir trūkumus. Nepaisant savo skirtybių, informantai giria šviesią aplinką, galimybes užsiauginti sveiką maistą, bendruomeniškumą, artumą gamtai. Pasak 19 m. merginos, gyvenimo kaime privalumai – „laisvė, grynas oras, geresnės galimybės užsiauginti kažką pačiam, o ne pirkti iš parduotuvės, natūrali gamta“. „Suprantate aš esu kaimo žmogus, man niekada kaime nebus blogai, o mieste gerai“, - gyvenimo kaime privalumus dėstė 65 m. vyras. „Aš esu kaimo žmogus, man visko užtenka, aš viskuo esu pa-

tenkintas. Aš nenoriu gyventi mieste, man ten nepatinka, aš nerasčiau ten sau vietos. Ir be to, man miestas yra netoli, aš nesu žmogus, kuris būtų atsiskiręs nuo viso pasaulio, tik kad aš myliu kaimą“, - savo gyvenimo filosofiją atskleidė minėtas pašnekovas.

Kad vyresni žmonės „įaugo“ į kaimo bendruomenę, liudija ir vyriausio, 82 m. informanto, liudijimas: „Viską savo turi, juk tų išlaidų mažiau ir patys sveikesni jaučiamės, nes juk grynas oras, ramybė. Va, ir manoji be lazdos eina, sako, kad nervų mažiau, visą vasarą tarp tų savo gėlių „duodas“. O man tai kas, aš tik ramiai pabaigti amžių noriu“.

Daugelio informantų tam tikru mastu patiriamus nepatogumus tiksliausiai nusako 26 m. moters pastebėjimas - „kaime nėra išėginių: jei kažką laikai, visada turi dirbti. Negali ilgam išvykti niekur, jei neturi kam palikti savo ūkelio. Miesto žmonės kažkodėl nelabai pagarbiai žiūri į kaimo žmogų...“ Gyvenimo kaime trūkumus dar akivaizdžiau atskleidžia darbingo amžiaus kaimo gyventojai: tai susiję su menka darbo pasiūla. 49 m. vyro išvalga: „Kaime gyvenimu ir gyvenimo sąlygomis turi pasirūpinti pats, o mieste pasirūpina miesto savivaldybės ir kitos organizacijos. Kaime darbo praktiškai nėra, išskyrus ūkininkavimą, kuris merdėja, ir kaimo turizmą, kuriam reikia tinkamų sąlygų. Kaime išsilaiko tik stambūs ūkiai, smulkiems ūkiams beveik nėra galimybės išsilaikyti“. Kitas informantas, 28 m. vyras, pagrindinį kaimo trūkumą mato tame, kad „...darbo pasirinkimo tokio (kaip mieste – aut.) nėra.“ Ribotas kultūrinių poreikių tenkinimo galimybes jaučia daugelis informantų. „Taip pat kaime yra mažiau pramogų jaunimui negu mieste“, - sako 46 m. moteris. Jai pritaria 74 m. informantė, tuo pat metu nurodydama priežastį: „Gyvenant kaime yra pasiilgstama daugiau kultūrinių renginių, bet viskas priklauso nuo seniūnijos, o ji nieko nedaro“. 28 m. moteris nurodo dar vieną blogybę – girtuoklystę: „...mano kaimynė alkoholiškai triukšmauja, girtuokliauja, trukdo mano vaikams miegoti“. Kaimo gyvenančių informantų patirtis apibendrina optimistinė 45 m. moters išvalga: „Kas moka kaime gyventi, tai jie ir kaime gyvena kaip mieste. Grynas oras, čiuulba paukščiukai“.

Apžvelgiant empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad kaimo žmonių subjektyvios gyvenimo kokybės suvokimas žymiu mastu priklauso nuo pasirinktos gyvenamosios atitikimo jų lūkesčiams (subjektyvus veiksnys), taip pat nuo kaimo infrastruktūros išvystymo, vietinės valdžios rūpestingumo (objektyvūs veiksniai). Labai svarbus informanto savęs, kaip kaimo gyventojų, bendruomenės nario, suvokimas. Taigi, kaimas nėra nei juodas, nei baltas, veikia – informantai jame išvelgia daugiau privalumų, nei trūkumų. Tai pagrindžia gilesnių mokslinių studijų kaimo tema poreikį.

Išvados

1. Kaimas visada buvo siejamas su bendruomeniškumu (*Gemeinschaft*), stipriais ir glaudžiais kaimynystės ryšiais. Toks idealizuotas kaimo bendruomenės ir valstietiškos gyvenenos supratimas, kaimo gyventojų kolektyvinio tapatumo akcentavimas, kuris atspindi Ferdinand Tonnie's *Gemeinschaft* ar Emily Durkheim *mechaninio solidarumo* koncepcijose, keičiasi, vis labiau moderniam pasaulyje išgalint individualizmui. Taip pat svarbus tyrėjų išvalgumas – kaimą analizuoti istoriniu lyginamuoju aspektu. Į tai atsižvelgta, konstruojant empirinio tyrimo metodologiją, bei interpretuojant informantų gyvenimo kaime patirtis.
2. Empirinio tyrimo rezultatai rodo, kad kaimo žmonių subjektyvios gyvenimo kokybės suvokimas priklauso nuo pasirinktos gyvenenos ir vietovės atitikimo jų lūkesčiams (subjektyvus veiksnys), taip pat nuo kaimo infrastruktūros išvystymo, vietinės valdžios rūpestingumo (objektyvūs veiksniai).
3. Empirinis tyrimas išryškino kaimo gyventojų sociokultūrinio portreto bruožų įvairovę. Tai lemia nūdienos kaimo gyventojų veiklos diversifikacija: tai ne tik žemės ūkio veiklą vykdančios žmonės, bet ir vystantys kitus verslus, dirbantys kultūros, švietimo, sveikatos priežiūros sistemoje. Informantų gyvenimo kaime patirtys ir kritinė refleksija atsiskleidžia per jų suvoktus tokios gyvenenos privalumus ir trūkumus. Empirinio tyrimo duomenys atskleidė, kad kaimas suvokiamas nevienareikšmiai: iš vienos pusės – kaip nostalgikškai idealizuojama gamtos, tylos, švaraus oro buveinė; iš kitos pusės – kaip tylus, stagnatiškas užkampis, sudrebinamas tik socialinių problemų.
4. Nepaisant kaimo gyventojų ir jų patirčių įvairovės, juos sieja nemažai bendro. Tai – individuali ir kolektyvinė tapatybė, savęs suvokimas kaimo gyventojų, bendros vertybės. Informantai negarbiškai sovietmečio, tačiau lyginant su dabartimi, pastebi susvetimėjimą, blogybes, žmonių problemų nesprendimą. Todėl jaučiama tam tikra nostalgija buvusiai gyvenenai. Todėl gilesni problemos tyrimai ir atskirų laikotarpių lyginamoji analizė suteiktų ne tik žinias, bet ir galimybes parengti rekomendacijas, kaip prognozuoti kaimo gyvenimo kaitą ir sąryšį su tuo – spręsti išskylančias problemas.

Literatūra

1. Bauman, Z. (2001). *Community: seeking safety in an insecure world*. Cambridge: Polity Press, 159 p.
2. Bitinas, B., Rupšienė, L. ir Žydzžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vado-
- vėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė. 304 p. ISBN 978-9986-31-267-3
3. Castells, M. (2000). 'The Internet and the Network Society', in Barry Wellman (eds.) *The internet in everyday life*. Berlin: Blackwell Publications.
4. Castells, M. (2005). *Tinklaveikos visuomenės raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
5. Donskis, L. (1996). *Tarp vaizduotės ir realybės: ideologija ir utopija nūdienos civilizacijos teorijoje*. Vilnius: Baltos lankos.
6. Garfinkel, H. (2005). *Etnometodologiniai tyrimai*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
7. Gegužienė, V., Žiliukaitė, R. (2004). *Kaimiškųjų bendruomenių organizacijos: tyrimo rezultatų apžvalga*. [interaktyvus, žiūrėta 2010 05 07 adresu http://www.bendruomenes.lt/downloads/structure/Ataskaita_KaimoBendruomeniuOrganizacijos.pdf].
8. Lietuvos statistikos departamentas (2010). [Interaktyvus, žiūrėta 2010 05 27 adresu <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010201&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSIId=3234&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=>]
9. Lietuvos žemės ūkis ir kaimo plėtra (2005). Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
10. LR teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas. Nr.I-558, 1994 07 19. [interaktyvus, žiūrėta 2010 05 27].
11. Nisbet, R.A. (2000). *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai. p. 89-157.
12. Punch, K. F. (1998). *Introduction to Social Research. Quantitative & Qualitative Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage. 319 p. ISBN 0 7619 5812 6
13. Rimkutė, J., Voloschuk, I. (2003). *Žvilgsnis į informacinę visuomenę: anapus technologijų ir prieigos prie jų. Socialinė atskirtis // Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2002-2003. Žinios informacija ir žmogaus socialinė raida*. Vilnius: JTVP/ALF/SPG, p. 26-40.
14. Rosener, W. (2000). *Valstiečiai Europos istorijoje*. Vilnius: Baltos lankos.
15. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Metodinė knyga. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla. 148 p. ISBN 978- 9955-18-248-1

16. Tonnies, F. (1957). *Community and Society: Gemeinschaft und Gesellschaft*. Translated and edited by Charles P. Loomis. The Michigan State University Press
17. Urry, J. (2000). *Sociology beyond societies: mobilities for the twenty-first century*. London-New York: Routledge.
18. Vosyliūtė, A. (2002). *Kaimo bendruomenė: gyvensenos bruožai // Rytų Lietuva: Visuomenės ir socialinių grupių raiška bei sąveika: straipsnių rinkinys* (sud. A.Čiužas). Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
19. Webster, F. (1995). *Theories of the Information Society*. London and New York: Routledge
20. Wellman, B. (1999). *Networks in the global village: life in contemporary communities*. Boulder, Colo: Westview Press, 377p.

I. Luobikiene, E. Butkeviciene

Socio-cultural Portrait of Lithuanian Rural Dwellers

Summary

Historically, Lithuania is an agricultural land, therefore retrospective rural identity is deeply rooted in Lithuanian consciousness. However, the urbanization process is gradually changing not only the urban - rural population ratio, but also the lifestyle and quality of life in the rural areas. This article aims to explore identity and lifestyle features of rural people as specific social group. The article seeks to:

(1) discuss the identity formation and expression of rural population from theoretical point of view, and

(2) examines how rural dwellers perceive themselves, rural environment and their lifestyle.

Rural communities are more or less cohesive, more homogeneous than urban communities and still have traits usually associated with the concept of *Gemeinschaft*. During the soviet period, in rural areas, all alternatives were worse than network reciprocity (Wellman, 1999). Rural residents had strong ties with their neighbours. These networks helped them to cope with shortages and to improve their housing (Wellman, 1999).

According to The law on the territorial administrative units of the Republic of Lithuania and their boundaries (1994), the towns are (1) compactly built up residential areas, the population of which exceeds 3000, and more than 2/3 of all the working population of which are employed in industry, business and production and social infrastructure, or (2) urban-type settlements, the population of which is less than 3000, but which historically had the status of town, or (3) small towns, the population of which is from 500 up to 3000, and more than a half of the working population of which is employed in industry, business and production and social infrastructures. Rural settlements and villages are other residential areas having no characteristic features of a town and a small town (The law on the territorial administrative units of the Republic of Lithuania and their boundaries 1994). In Lithuania the major part of villages (80%) are rural settlements with less than 200 residents (Agriculture and rural development in Lithuania 2005, 166).

Rural residents still make a significant part of Lithuanian population. From the total population, 33% lived in rural areas (Statistical Yearbook of Lithuania 2010). 53 % of all territory is used for agriculture. More than 16% of

total population of Lithuania are working in the sphere of agriculture (Agriculture and rural development in Lithuania 2005, 166).

In rural areas, like in all Lithuania, there is a tendency of ageing of population. The ageing of population has a negative impact on rural development and on the social context in rural areas. On the other hand, retirement due to an old age can be a factor for increased social activity and involvement into volunteering and community activities, as a consequence of increased spare time and diminished opportunities for communication.

In recent years the number of rural community centres highly increased. According to the data of "Rural community organizations" (a quantitative research of 326 local community organizations in rural areas, performed by Open Society Fund Lithuania and Vilnius University in 2004), local community organizations aim to solve social problems of community, to promote community sense and civic engagement of rural residents, to organize people for common interest (leisure time activities, cultural and sport events, voluntary actions and events). This means that local community organizations in rural Lithuania can be a stimulus for creation of social capital and development of better living conditions in rural communities.

In spite of the increased number of local community organizations, there is a lack of activist in rural settlements. From approx. 30-60 members of local community organization, just 10 are active ones (Gegužiene, Ziliukaite 2004, 28). The same research found that 80.2% of community organizations indicate the lack of volunteers in their community and 70.4% says that local residents are not interested in community activities (Gegužiene, Ziliukaite 2004, 26). The most common way to inform local residents about the results or plans of community centre activities is to organize local meetings (Gegužienė, Žiliukaitė 2004, p. 25). According to the statistical data, the lowest awareness of the processes and opportunities of information society development is among the Lithuanians over 60, who have acquired secondary or special secondary education, live in villages, rural centres or towns and have rather low income. Thus, rural residents are among those who are at risk to become "information poor". Contemporary scientists have formulated the terms like information poor and information rich. An

approach like this emphasizes the circumstances of people with access to minimal or large amounts of information. People who do not have or have limited access to information resources (non-haves of information or information poor) are in the social position lower than information rich. The policies based on the idea of fundamental equity are that all people should have access to information.

The empirical study attempts to contribute to the debate about the rural dwellers' perception of rural environment and their lifestyle. The research tried to present rural lifestyle from the perspective of rural dweller. The main research

method was interview. Empirical data present subjective side of what "does it mean to live in rural areas".

According to data of interviews, people choose to live in a rural area for variety of reasons: sometimes such choice is perceived as a family tradition, sometimes – as a result of concrete situation. But every time the perception of subjective well-being depend on expectations not on objective situation of living conditions.

Keywords: rural population, socio-cultural portrait, individual and collective identity.